

דעות

תסתכלו על ההיסטוריה ותבינו: ישראל נמצאת כפסע ממלחמת אזרחים

שאול אריאלי • ראש קבוצת המחקר "תמרור-פוליטוגרפיה"

20:01 • 04 בספטמבר 2025

מלחמת אזרחים בישראל היא רעיון שכבר אי אפשר לפטור כבדיה או כאזהרה לעתיד הרחוק. יותר ויותר אזרחים רואים בה תרחיש אפשרי, וחלקם משוכנעים כי היא בלתי נמנעת. רבים מצביעים על ממשלת נתניהו, על ההפיכה המשטרית ועל מהלכי הסיפוח שהובילה, כגורמים הישירים לכך, ומנגד, רבים רואים במחאה על היבטיה את הגורם לכך.

התרומה של נתניהו וממשלתו למצב אכן גדולה, אך קביעה כזו מבטאת ראייה מצומצמת המתמקדת בממד העכשווי בלבד. ראייה כזאת מונעת הבנה מלאה של האיום, של שורשיו ההיסטוריים ושל דרכי ההתמודדות האפשריות עמו. כדי להבין את התמונה כולה, יש להתבונן במאבק המתקיים בישראל זה יותר ממאה שנים בין שלוש חברות — החרדית, הציונית והמשיחית — על דמותה, יעדיה ועתידה של מדינת ישראל. ובעיקר יש להתבונן במאבק החרף שבין החברה הציונית לחברה המשיחית.

הבסיס למלחמות אזרחים הוא קיומן של אידיאולוגיות מנוגדות: השקפות שונות על המשטר, החברה, האמונה הדתית ומהות החיים המשותפים. השקפות אלה מפצלות את הציבור למחנות. כאשר כל מחנה רואה בחזון של המחנה האחר איום קיומי, כל פשרה

המאפשרת קיום משותף נתפשת כבגידה. במציאות כזאת יש חשיבות מכרעת לעמדה של ההנהגה ולתפקודה. היא יכולה למתן את הפערים בין המחנות או להחריפם. במקרה הישראלי, לעתים קרובות ההנהגה עצמה מגבירה את המתחים מתוך אינטרס פוליטי להיבדל, לשמר בסיסי כוח ולחזק זהויות נפרדות — מה שמקרר עוד יותר את הסכנה של עימות פנימי.

מקור הפיצול בחברה היהודית בייסודה של התנועה הציונית בשלהי המאה ה-19. מייסדיה קראו תיגר על החברה היהודית בגלות שקידשה את הפסיביות, כפי שכתב האדמו"ר החמישי מלובביץ' ב-1900: "כל ציפיותינו ותקוותינו הוא שיביא הקב"ה לנו את משיח צדקנו במהרה בימינו אמן, ותהיה גאולתנו על ידי הקב"ה עצמו" ("אור לישרים", ורשה).

החברה היהודית בגלות החזיקה בתפישה פטליסטית, והאמינה שגורלה נקבע על ידי אלוהים, ותקומתה תתרחש רק על ידי נס. היא אימצה ברובה את האגדה של האמוראי מארץ ישראל, רבי יוסי בן חנינא, לפיה "שלוש שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל: שהחשובה שבהן היא 'שלא יעלו ישראל בחומה'" (תלמוד בבלי). כלומר, שלא יעלו כולם לארץ בכוח, באופן מאורגן. חלק מצאצאי החברה הזאת, שרבים מהם נספו בשואה, נהפכו לחברה החרדית במדינת ישראל — המקדשת את בדלנות ה"גטו", את הכפירה בעיקר העבודה, את ביטול לימודי הליבה ואת ההשתמטות משירות בצבא.

כל זאת תוך שהחרדים מפעילים השפעה פוליטית בלתי פרופורציונלית במדינה דמוקרטית שהלגיטימיות שלה מוטלת בספק בעיניהם. הפרדוקס המובנה הזה — שימוש בכלים דמוקרטיים כדי לחזק תפישה אנטי־דמוקרטית — הוא אחד ממוקדי החיכוך העמוקים בחברה הישראלית, ומקור למתח קבוע גם בין שאר המחנות בימים אלו.

התנועה הציונית החזיקה באידיאולוגיה ובחזון הפוכים. היא ראתה את האדם והעם כאחראים לגורלם. מטרת הבית הלאומי מבחינתה, היתה לצרף את העם היהודי למשפחת העמים על פי עקרונות הנאורות, ולעלות על מסלול התחדשות של לאומיות מודרנית. יסודות הציונות הם "ארץ ישראל... רוב יהודי, מיעוט ערבי, ושוויון זכויות לכולם" (מנחם בגין, 1972). במגילת העצמאות התחייבו הציונים כי "מדינת ישראל... תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום...; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות, ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות". התחייבות זו לא היתה הצהרה ריקה, אלא חוזה חברתי ברור, אבל בראייה היסטורית אפשר לראות עד כמה נשחקו מרכיביו של חוזה זה בעשורים האחרונים תחת לחצים פוליטיים, דמוגרפיים ומשיחיים.

לפיצול הבסיסי הזה הצטרפה חברה נוספת, שצמחה בתחילת המאה ה-20 על בסיס תורתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה), שראה בהצהרת בלפור את תחילת הגאולה, ובנו, הרב צבי יהודה קוק (הרצי"ה), שעיוות והקצין את תורת אביו לכדי לאומיות משיחית טריטוריאלית. הם קראו את ההיסטוריה באופן שונה מהציונים: הקב"ה החליט על גאולת עם ישראל, ו"משך בחוטים" של הפוליטיקה העולמית לשם כך. בניית המדינה נעשתה על ידי "חמורו של משיח" (החילוני). מאז עמד אלוהים לצד ישראל (מעטים) נגד הערבים (הרבים), וניצח בעבורם. הארץ שוחררה וירושלים אוחדה.

לשם השלמת תהליך הגאולה יש ליישב את כל שטחי הארץ, להכריז על ריבונות בכל א"י, לבנות את בית המקדש, ללמוד תורה ולהחליף את הנהגת המדינה ואת המשטר הדמוקרטי שלה. כל אלו תנאים הכרחיים ל"השבת שכינה לציון, כינון ממלכת בית דוד ובניין בית המקדש" (חנן פורת במבוא לספר "כנגד כל הסיכויים", 2008). גישה זו ממסגרת את המעשה הציוני כחלק מתוכנית אלוהית, ומכאן גם ההתעקשות בכל הנוגע לפשרה טריטוריאלית ולאופי המשטר.

תחילתו של המאבק היתה לקראת כינוס הקונגרס הציוני העולמי הראשון, שהיה אמור להתקיים ב-25 באוגוסט 1897 במינכן. אז התעוררה התנגדות לכינוס מחוגים דתיים, אורתודוקסיים ורפורמיים. "איגוד הרבנים הכללי בגרמניה" התכנס בברלין ופרסם בכמה עיתונים החלטה המגנה את הציונות וקוראת להתרחק ממנה. בכרוזי הרבנים הודגש, כי "שאיפת המכונים ציונים להקים מדינה יהודית לאומית בא"י מנוגדת לייעודים המשיחיים של היהדות; הדת היהודית מחייבת שירות נאמן של המדינה שבה חיים היהודים".

רבני המחאה הצליחו להרחיק את הקונגרס ממינכן, אך בזכות התעקשות של הרצל והצירים הוא התקיים בבאזל. הרצל פרסם בביטאון "די ולט" מכתב מהוועדה המכינה אל ראשי הקהילה היהודית במינכן, שבו נאמר בין השאר: "נראה לנו כי האיזראליטים שאינם רואים עצמם כיהודים לאומיים אלא כשייכים לאומה אחרת, צריכים היו להניח אותנו בשקט להרגשות העם שלנו. אין אנו מדברים בשמם, אלא בשמנו בלבד; אנו מכבדים את לאומיותם, יכבדו נא הם את שלנו" (שלמה אבינרי, "הרצל", 2007).

הקונגרס הסתיים בהחלטה ההיסטורית: "הציונות שואפת להקים לעם היהודי בית בא"י, שיובטח במשפט העמים". החלטה זו הניעה את הקמת המוסדות העל־קהילתיים ואת העלייה השנייה החלוצית והלאומית, צעדים שנהפכו לנקודת מפנה מעשית במימוש החזון הציוני, חרף ההתנגדות מבית.

כישלון ניסיון הציונות להניע המוני היהודים לעלות לפלשתינה בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20, והתעוררות התנועה הלאומית של ערביי הארץ, הובילו עם תחילת המרד הערבי ב-1936 לכינונה של ועדת פיל, שפרסמה את תוכניתה לחלוקת הארץ בין שני העמים ב-1937. גם כאן נשמעו קולות הסרבנות של המשיחיים הלאומניים לכל חלוקה: "העם היהודי לא ישלים לעולם עם איזה שהוא ניסיון לצמצם את גבולותיה ההיסטוריים של א"י, כפי שהובטחה לעם ישראל מפי הגבורה", כך הוחלט בוועידת המזרחי ב-1937.

הבסיס למלחמות אזרחים הוא קיומן של אידיאולוגיות מנוגדות: השקפות שונות על המשטר, החברה, האמונה הדתית ומהות החיים המשותפים

גם כשהתחוויר הצורך להקים מדינה בחלק מהארץ לשם הצלת יהדות אירופה מציפורני הנאצים, הרב משה חרל"פ שלל זאת ופסק: "ברור שאסור לישראל לוותר על חלק מארץ הקודש". ההנהגה הציונית בראשות חיים ויצמן ודוד בן-גוריון התעקשה, והכריעה את החלטת הקונגרס בציריך. בן-גוריון קבע: "מבחינת הגשמת הציונות עדיפה הקמת מדינה יהודית לאלתר, אפילו בחלק מא", מהמשך המנדט בכל הארץ". הפער הזה בין ראייה משיחית לראייה פרגמטית נותר עד היום אחד ממוקדי המאבק המרכזיים.

החרדים והמשיחיים לא נושאים באחריות לביטול הצעת החלוקה של ועדת פיל, שאולי היתה מצילה את יהדות אירופה — הממשלה הבריטית ביטלה אותה. אך את השואה נימקו בדרכם: האדמו"ר מסאטמר, רבי יואל טייטלבוים, כתב בספרו, "ויואל משה", כי הפרת האיסור "לעלות בחומה" גררה את העונש האלוהי של השואה. הרב ש"ך, בנאום בישיבת פוניבז' ב-1990, סיכם: "הקב"ה ניהל... חשבון ארוך המשתרע על פני מאות שנים, עד שהצטבר לחשבון של שישה מיליון יהודים, וכך התרחשה השואה". ובחברה המשיחית-לאומנית הסביר הרצי"ה את השואה כעונש על כך שהעם לא עלה לארץ אחרי הצהרת בלפור, שבישרה את תחילת הגאולה: "עם ד' כל כך דבק בטומאת ארץ העמים, עד כדי שהוא מוכרח להיחתך ולהיגזר ממנו בשפיכות דמים" ("ארץ הצבי").

איש לא ניסה ליישב את הסתירה בין הצגת הצהרת בלפור על ידי הראי"ה (שנפטר ב-1935) כתחילת הגאולה, לבין השואה שהתרחשה 25 שנה מאוחר יותר. האשמת הקורבנות היא מרכיב עומק בתפישת העולם של המחנה המשיחית-לאומני, והיא מטילה צל כבד על כל

אפשרות לפשרה מדינית גם כיום, בשל החשש שהחזרת השטחים תוליד עונש אלוהי.

היחס של שלוש החברות להחלטת החלוקה של האו"ם ב-1947 היה שונה: החשש מהמחיר שתגבה התנגדות להקמת מדינה יהודית אחרי 2,000 שנה הכריע את רוב הנציים. "עם שואף חיים בוחר בעצמאות ומתפשר על טריטוריה", קבע ב-1947 זלמן שזר, לימים נשיא המדינה. רוב ההנהגה הציונית־דתית, ובראשה ראשי המזרחי והפועל המזרחי, הצביעה בעד החלוקה מסיבות פרקטיות. הרב יהודה לייב מימון, ממנהיגי המזרחי, היה בין הבולטים בתומכי ההחלטה. הוא הדגיש שהקמת מדינה היא שלב בגאולה, חתם על מגילת העצמאות והיה שר הדתות הראשון.

הציבור החרדי היה מפולג באותה עת: חלקו ראה במדינה שלב חיובי במידת מה, וחלקו ראה בה שלב שלילי. חסידות סאטמר דגלה באנטי־ציונות מוחלטת. הציבור הליטאי סירב לראות במדינה תהליך גאולי כי היה צפוי להיות לה שלטון חילוני, והציבור הספרדי נטה מעט יותר לחיוב. כאן חשוב לציין את מכתב הסטטוס־קוו ששלח בן־גוריון, אז יו"ר הסוכנות היהודית, לאגודת ישראל ביוני 1947. זו לא השתתפה רשמית במוסדות הציוניים, ודרשה ערבויות לכך שמדינה יהודית עתידית תכבד את עקרונות ההלכה בעניינים מרכזיים — כדי שניתן יהיה להציג חזית יהודית אחידה בפני הוועדה המיוחדת של האו"ם, ולמנוע קרע עמוק בין הציבור החילוני לציבור הדתי והחרדי. מנהיג המפלגה, יצחק מאיר־לוי, חתם על מגילת העצמאות והיה שר הסעד הראשון, אך ההסכם בדבר הסטטוס־קוו יצר תקדים של פשרה ממלכתית מול מגזר שמסרב לקבל את יסודות המשטר הדמוקרטי, הכולל הפרדה בין דת לפוליטיקה, תקדים שממשיך להדהד עד היום.

במשך שלושה עשורים שמר הרוב החילוני־מסורתי של גח"ל־הליכוד והמערך־העבודה על שלמות החברה היהודית בישראל, גם אם שסעים עדתיים איימו עליה והולידו את "הפנתרים השחורים" ובהמשך את מפלגת ש"ס החרדית. המפד"ל בראשות יוסף בורג (1970–1986)

היתה מתונה ושונה מיורשותיה; בורג הזהיר מפני המשיחיים במחנהו: "הם נושאים על נס את שלמות הארץ, ושכחו את שלמות המדינה, שכחו את שלמות התורה, שכחו את שלמות המחנה. אם דרך רעיון שלמות הארץ יכולים להגיע באופן מחשבתי לכהנא, זוהי אשמה גדולה".

עד 1974 ראו המשיחיים את הישגי הציונות כתחילת הגאולה. הנסיגה מקוניטרה בהסכם עם סוריה ב-1974 נתפשה כהפרה של הציווי האלוהי האוסר על "ויתור מדעת על שטחים". מכאן נולדה תנועת "גוש אמונים", וב-1981 ירשה אותה מועצת יש"ע, שהקצינה את עמדתה. מ-1974 ואילך הכריזה החברה המשיחית מלחמה על החברה הציונית — שהיתה עיוורת לאיום, ואף ראתה בו ביטוי לדמוקרטיה ולפלורליזם.

החברה המשיחית, קטנה אך נחושה, זכתה לרוח גבית מהניצחון של מנחם בגין בבחירות 1977, שנשען בין היתר על ליבוי של מתחים עדתיים. אף שהיה מודע למשנתם, "יש לכם חולשה אחת — פיתחתם בקרבכם תסביך של משיחיות", בגין חלם כמוהם על הקמת אלף אלוני מורה. עם זאת, בניגוד לחזונם, הוא חתם על הסכם השלום עם מצרים ועל הסכם האוטונומיה בשטחים. מנגד הוא אפשר לאריאל שרון להקים בתוך שמונה שנים 88 התנחלויות חדשות בגדה.

הסכמי אוסלו של יצחק רבין ושמעון פרס איימו על חזון המשיחיים, והם פעלו עם בנימין נתניהו כדי למוטטם על ידי הפרה של החוק וביטול הלגיטימיות של המוסדות הנבחרים ושל הכרעת הרוב, משום שלשיטתם היא לא עומדת במבחן התורה. חזרתו של נתניהו לראשות הממשלה ב-2009 חיזקה את הברית בין החרדים, המשיחיים והליכוד. ב-15 שנות שלטונו, נתניהו, החרד כיום לעתידו הפוליטי והאישי על רקע המשפט המתנהל נגדו, העמיק את הפיצול. וזה הגיע לשיא בהפיכה המשטרית ובסרבנות לכל תהליך מדיני, כאשר המשיחיים מלווים את הצעדים הללו בניצול ציני של הקופה ציבורית, בטרור יהודי, בהפרת החוק הבינלאומי ובפגיעה במערכות הביטחון.

רק בשנים האחרונות חלה התעוררות של הציבור הציוני, שעה שהאפוזיציה הפוליטית מתגלה כעקרה וכמאוהבת בסטטוס־קוו וב"כניסה מתחת לאלונקה" של היריב. האזהרה של הכוהן הגדול חנניה לאחר כיבוש בית המקדש על ידי הקיצונים ערב חורבנו בידי טיטוס, נותרה רלוונטית גם היום לציבור האדיש הספון בביתו: "שודדים אתכם ואתם נכנעים... מכים אתכם ואתם שותקים! האם לא אתם גרמתם למספרם הגדול (של הקיצונים) בשתיקה ששתקתם כשהתאגדו לראשונה?... הלעולם לא תתקוממו?... שמא אבד לכם הרגש היקר הטבעי ביותר, התשוקה לחירות?" (מתוך "מצעד האיוולת היהודי", מאת אמוץ עשהאל).

לפיכך, ישראל נמצאת כפסע ממלחמת אזרחים. החברה המשיחית והחברה החרדית רואות את המציאות הנוכחית — ממשלת ימין על מלא, השבי הפוליטי של נתניהו והליכוד, תמיכת טראמפ, הניצחונות הצבאיים מול איראן, חיזבאללה, החותים ועזה — כהזדמנות הטובה ביותר למימוש חזונם. המשיחיים יעשו הכל ב"חלון ההזדמנויות" ההיסטורי שלהם כדי להצליח, ובכל מחיר: פגיעה בחפים מפשע, הפרת החוק הבינלאומי והחוק הישראלי, פגיעה בפעילי המחנה הציוני, הפקרת החטופים ועוד. אחרת, כישלונם יתפרש על פי אמונתם ככישלון כולל. החרדים מצדם ינסו לעגן את בדלנותם והטבותיהם המפליגות באופן בלתי הפיך. מנגד, הציונים חוששים שעם השלמת ההפיכה המשטרית וסיפוח השטחים ישראל תהפוך למדינה שהם לא ירצו לחיות בה.

לכן, ככל שמתקרבים לבחירות המתחים הללו הולכים ומועצמים על ידי שרי הממשלה, במהלכי סיפוח, במיטוט שלטון החוק ובהמשך המלחמה העקרה בעזה, לצד סרבנות במישור המדיני. האיום הגדול נובע מהניסיון לנכס את הלאום והדת — שהם המכנה המשותף הראשון והאחרון לכל החברות היהודיות בישראל — ולשלול אותם, כביכול, מהמחנה הציוני החילוני, על ידי ראש הממשלה ומחנהו, באמירות כמו "השמאל שכח מה זה להיות יהודים", המוציאות את

הציונים החילונים אל מחוץ למחנה ומקרבות את ישראל לנקודת רתיחה ולגלישה אפשרית לעימות אליים.

אצל צד אחד, שכבר הפעיל אלימות רצחנית נגד פעילי שלום וראש ממשלה מכהן, מתקיים תהליך של התחמשות תחת מדיניות חלוקת הנשק לאזרחים של השר בן גביר וכוחות ההגנה המרחבית בהתנחלויות, בעוד שהצד השני מקפיד להתרחק מכל סממן כזה ומדגיש את המאבק האזרחי החוקי והלא אליים. רק מנהיגות אחרת, בקואליציה ובאופוזיציה, אמיצה ומחויבת לשלמות הבית ולחזון הציוני שלאורו הוקמה המדינה, תוכל להניא את המחנות מהמהלך האחרון, שאם יתממש ישחזר בצורה נוראה את החורבן של ממלכת ישראל, ממלכת יהודה וממלכת החשמונאים, כפי שהוא מתואר באופן מקורי ונועז בספר "מצעד האיוולת היהודי".

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר |
רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ